

תרומת אנשי שארית הפליטה לעצמאות ישראל

פרופ' ישראל גוטמן, יד ושם

מלחמת תש"ח הכריעה את עתידו של המפעל הציוני וחזון תקומתה של מדינת ישראל. לראשונה הוטל המאבק לקיומו של הישוב ועתידו על הזרוע הצבאית המורכבת מבני הדור הצעיר, ילידי הארץ. נתן אלתרמן כתב ב'מגש הכסף': "אז מנגד יצאו נערה ונער, ואט אט יצעדו הם אל מול האומה... והשניים שוקטים יענו לה: 'אנחנו מגש הכסף שעליו לך ניתנה מדינת היהודים'..." דוד בן-גוריון, בדברים על 'קייבוץ גלויות בצבא' בינואר 1949, אמר בין השאר: "הישוב העברי בארץ היה חלוץ העם – גם בבניין וגם במאבק וגם במלחמה. אולם החיל הרב אשר עשה במשך שבעים השנה ובשנה הגדולה הזאת, לא עשה רק בכוח עצמו. בניין הישוב היה תמיד מפעל של שותפות – בין חלוצי העם במולדת ובין העם היהודי בתפוצות. בלי העזרה, הסעד והקשר של העם היהודי כולו לא היינו מגיעים עד הלום – ואף פעם לא נתגלה הקשר העמוק של עם ישראל לארצו כאשר נתגלה בשנת-פלאים זו..."

ועוד אמר: "מלמעלה מחמישים ארצות בכל חמשת חלקי תבל – אירופה, אסיה, אמריקה, אפריקה ואוסטרליה, מכל העדות והשבטים של עם ישראל המפוזר, מכל השכבות והמעמדות – הגיעו מתנדבים לצבא הגנה לישראל... בצבאנו יש מתנדבים מארצות המזרח ומארצות המערב – כולן הזרימו לוחמים טירונים ומנוסים לצבא השחרור שלנו, צעירים שלא טעמו אף פעם טעם מלחמה ולוחמים ותיקים בכל סוגי הנשק שהתנסו במלחמת העולם השנייה נגד האויב הנאצי, אשר אף הוא איחד את המזרח והמערב; התנדבות הגולה תרמה תרומה חשובה לא רק מבחינה כמותית – אלא גם מבחינה איכותית". (דוד בן-גוריון, 'יחוד ויעוד' – דברים על ביטחון ישראל, מערכות 1971). בן-גוריון מונה בדבריו אלה אחת לאחת את כל הארצות מהן הגיעו מתנדבים לעזרת חיל היישוב ומצביע על תרומתם של הבאים לא רק מבחינה כמותית, אלא בסיועם האיכותי בתחומי התמחות ספציפיים בחיל האוויר והשיריון. יתר על כן, בן-גוריון העלה על נס את העובדה שבחישול הצבא 'נתגלם החזון ההיסטורי' וגל המתנדבים פילס דרך ל'חזון קייבוץ הגלויות'.

לאחר מפגש עם אנשי שארית הפליטה סמוך לקץ מלחמת העולם השנייה, במחנות שבדרך ההעפלה בגרמניה, הסתייג בן-גוריון בתוקף מהחששות שהביעו שליחים אחדים מן הארץ

נוכח זרימת העלייה ההמונית הצפויה של ניצולים, העלולה לדעתם לפגום בסטרוקטורה האנושית של חברה ארץ-ישראלית. הוא נתן אמון בשארית הפליטה וראה בה ראשית קיבוץ הגלויות אחרי החורבן באירופה. לכן תמוהה התעלמותו ממשקל גיוס הניצולים, תרומתם וקורבנם במלחמת העצמאות בדבריו התמציתיים אך המהותיים על 'קיבוץ גלויות בצבא'.

לפי הנתונים שריכזה פרופ' חנה יבלונקה בספרה 'אחים זרים: ניצולי השואה במדינת ישראל 1948 - 1952' (הוצאת יד בן-צבי ואוניברסיטת הנגב תשנ"ד) מספרם של אנשי שארית הפליטה שגויסו במסגרת הגח"ל היה למעלה מ-22,000 מגויסים במלחמת העצמאות, בזמן שהיחידות הקרביות של הצבא מנו כ-60,000 חיילים.

בכרך השלישי של 'תולדות ההגנה' בעריכת יהודה סלוצקי (הוצאת עם עובד, 1973) נכתב ש"הפעולה המאורגנת (של שליחי ה'הגנה' ומדריכים מן הישוב בריכוזי הניצולים באירופה) התחילה במרס 1948. עם תום אמוניהם, שנמשכו כשלושה-ארבעה שבועות, היו המתגייסים עוברים למחנות מעבר ומחכים לתורם לעליה... בסוף יולי עברה הפעולה למשלחת צה"ל. בחמשת החודשים מרס - יולי יצאו את הבסיס במרסיי 7,467 מגויסים, מאיטליה - 2,464, 2,826 עלו מארצות הדרושה... 1,200 מהם במרסיי ובאיטליה והשאר - בפולין, צ'כיה, גרמניה, הונגריה וארצות אחרות... גם במחנות קפריסין נמשך במרץ האימון הטרומ-צבאי של המועמדים להעפלה ולעליה בגיל הצבא, על מנת שיהיו מוכנים להצטרף מיד עם בואם לארץ ליחידות ה'הגנה' הלוחמות. אנשי גח"ל, שחלקם במערכה החל להתבלט יותר ויותר רק בקיץ תש"ח (1948), הביאו עמם את רוח גבורת הייאוש של מלחמת הגטאות ואת אוירת הלחימה הפרטיזנית. הנשלחים ליחידות נוער ארץ-ישראל מובהקות, כגון ליחידות הפלמ"ח, חסרו לרוב את ידיעת השפה העברית, אבל הצטיינו כלוחמים אמיצים".

ספרות דור הפלמ"ח העוסקת במלחמה, בגילויי אחווה, בגבורה ואובדן בקרבות תש"ח, מוקדשת במלואה לבני הארץ. חיילי הגח"ל מופיעים בה לעתים בצבעים אחידים והגוון הזלזלני המתלווה להם אינו מחפה על אותות ההתנשאות. והרי תקומת המדינה והניצחון במלחמת העצמאות נעוצים, בנוסף לאפוס בניין היישוב ומאבק הלוחמים הנחרץ והאיתן שקם מתוכו, גם בתמיכת גורמים בינלאומיים והתייצבות יהודי הפזורה למאבק. ספק אם ההחלטה בעלת המשמעות הבינלאומית באומות המאוחדות מי"ז בכסלו תש"ח (29 בנובמבר 1947), שאישרה הקמה של מדינה יהודית עצמאית זעירה וללא ירושלים בשטחי ארץ-ישראל, יכלה כלל להתקבל ללא הבשלת מודעות הפשע ללא תקדים של רצח העם היהודי באירופה הייתה גם השפעה מעוררת וחודרת, המסמנת מפנה בגילויי סולידריות ותחושת שותפות של בני העם היהודי עם היישוב מצד הציבורים היהודים המפוזרים שלא נפגעו ישירות מההתפשטות והכיבושים הנאצים.

מקום ייחודי נודע בתהליך מורכב זה לשארית העם היהודי מארצות החורבן – מאות אלפי יהודים מתוך המיליונים הרבים ששוחררו ממחנות הריכוז ועבודת הכפייה, ששבו מגירוש וטלטולים בעומקה של ברית המועצות, או נותרו מיותמים בארצות הכיבוש ובארצות הגרורות של הרייך השלישי הנאצי. רבים מאלה ששוחררו במחנות בגרמניה ואוסטריה סירבו לחזור לארצות מוצאם משום שידעו שלא נותרה שם נפש חיה המצפה להם. אלה שחזרו מברית המועצות, משוחררי המחנות על אדמת פולין וכן פרטיזנים שיצאו מיערות, נחשבו בידי רבים במקום כזרים בלתי רצויים שידרשו החזרת רכושם. אחוז מבין הניצולים נרצח במסע הפרעות האנטי-יהודיות של כנופיות הימין הלאומני.

מועקת העבר וקדרות היגון של הניצולים, אחד ממשפחה ושניים מעיר, הניעו אותם להחליט שלא להתמקם מחדש בארצות בהן שכנ ביתם בעבר ולדחות הסיכוי למקלט בארצות הגולה האחרות. הציונות שלהם נבעה מעוצמת הייסורים והעוינות מסביב שהפנימו. בתנועת ה'ברחה' הם נעו בשיירות על דעת עצמם דרך גבולות ומכשולים לעבר אוסטריה, גרמניה ואיטליה, בנתיב המוביל לעלייה לארץ ישראל. המוסדות הבינלאומיים כגון אונר"א והצבא המנצח השתדלו להחזירם לארצות מהן באו, על מנת להנהיג במהירות ויציבות, אך מאמצייהם עלו בתוהו. הניצולים שלמדו הדרגתית להתרגל לאוויר החופשי עמדו בתוקף על רצונם להבטחת עתידם. הם חשו ברובם שרק בארץ, בקרב יהודים, יעלה בידם לרפא את פצעיהם, להקים משפחות ולנסות להיות בני אדם שווים השייכים לכלל.

הפגישות והמגע שהיו לניצולים עם אנשי החטיבה היהודית הלוחמת (הבריגדה) הארץ-ישראלית והשליחים מהארץ היו לחוויה מעודדת ולעתים מלהיבה. אך את מהלך חייהם הצטרכו לעצב בכוחות עצמם. חלק מהם יצרו קשרים עם בני משפחה בארצות הברית או באמריקה הלטינית, השיגו באמצעותם אישורי כניסה לארצות רחוקות ובחרו בדרך הגירה. אך הרוב המכריע דבק בהחלטיות בעלייה ארצה. שערי הארץ היו נעולים בהחלטת הממשל הבריטי, שדבק במדיניות המונעת תנועה חופשית של יהודים לעבר הארץ גם אחרי השואה. מסע ההעפלה הבלתי לגלית כלל היאבקות האוניות הגדושות אדם, כמו 'אקסודוס', שחתרו בניגוד לגזירות הבריטים לחופי הארץ אך הוחזרו ממנה, יצאו או גורשו לקפריסין ונכלאו במחנות בנוסח בריטי. המאבק על הזכות לעלייה חופשית שהתנהל בארץ, מאבק אותו קיימו הניצולים בגופם, הוא פרק חשוב בתקופה של תמורות עזות בעולם ובדרכו של העם לייסוד המדינה.

ב-1948 עלו ארצה כ-119 אלף עולים, למעלה מ-80% מהם (102,500) נמנו על אנשי שארית הפליטה. זרם עולים זה נבדל מגלי העולים הקודמים בכך שהגיעו לארץ במלחמה, הגיעו בקבוצות או חבורות נאמנות למשימה של התחדשות העם בארץ והנחת יסוד למולדת של העם היהודי. בתקופה מאוחרת יותר הגיעו משפחות מארצות אירופה שמחמת נסיבות הזמן והמשטר בחרו בהגירה לארץ. שארית הפליטה הם בעיקר מקבץ של אנשים בודדים חדורי טראומה, שהיה עליהם להסתגל מחדש למנהגים ולנורמות חיים אלמנטריות, לחיי

ציבור ועבודה של אנשים חופשיים. המפגש וההתחברות של תושבי הארץ עם אנשים שהגיעו מארצות החורבן עורר בקרב הישראלים הוותיקים חמלה, אך גם אי־ודאות ותחושת חרדה. מתוך פרספקטיבה של זמן ניתן לקבוע ששארית הפליטה הסתגלה, עברה שנות מבחן ומצוקה, אך עם הזמן נטמעה ברקמת החיים הכללית והייתה, לא בלי אכזבות וזיכרונות מכבידים, לחלק אינטגרלי של הנוף האנושי במדינה, שממאות אלפים הגיעה לממדים של בית למיליוני יהודים.

את ציפיותיהם של אנשי שארית הפליטה כעולים מילאו שתי שאיפות כמוסות: הזדהות עם המדינה הנובטת, וחלום הססני על עתידם כשווים עם שאר אזרחי המדינה. חלקם פנו לערים, רבים יחסית התיישבו בקיבוצי ספר שליוו את המאבק על גבולות המדינה, ואחרים נכללו ביחידות גח"ל או גויסו לצבא. פעמים רבות הם נשלחו, ימים ספורים אחרי שדרכה רגלם על אדמת הארץ, לקרבות קשים, וקרוב לטרוח הוא רק הדוגמה הידועה ביותר. בעיצומה של המלחמה הועלתה השאלה של ביטול גיוסם של מי שהם בנים יחידים למשפחותיהם ליחידות קרביות. הנושא הרגיש נדון בהרחבה ושחרורם של בנים אלה לא מומש במלואו, גם מתוך כך שרבים מהלוחמים סירבו לנטוש את יחידותיהם. ברור שהקושי בהכרעה התמקד ביסודו בעובדה שעצם העימות המלחמתי היה למאורע החורץ את העתיד של היהודים בארץ. עם זאת לא ראו, כמדומה, בשארית הפליטה בנים יחידים של קיבוצים יהודים גדולים בארצות אירופה, והפנייה לשחרור של ילדי עליית הנוער, שמצבם הפיזי והנפשי חייב התחשבות מיוחדת, לא אושרה. יש לזכור שהוויכוחים וההכרעות נתקבלו בצל מאבק ומתחים קשים, וגם התמונה ההיסטורית הייתה עדיין מעורפלת ולא מובנת עד הסוף.

במציאות בה אנו חיים היום חובתנו לציין ולתת ביטוי וזיכרון הולם, הבא מעומקי הלב, לשארית הפליטה בכלל, ובייחוד לאלו שנפלו והיו לחיילים אלמונים, ללא הורים ואחים, לעתים ללא קרובים וללא איש שהכירם בארץ.

השוק ברובע היהודי לפני המלחמה. ורשה, פולין